

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор НУК Єфімова Г.В.
(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. зав. кафедрою)

_____ «___» _____ 2021 р.
(підпис зав. кафедрою)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **бакалавр**

на тему: **Міграційна політика країн в контексті структурних зрушень у світовій економіці**

Виконав: студент IV курсу, групи 2457ст

Спеціальності _____ 051 Економіка

_____ ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

_____ **Чередниченко Д.В.**

(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доцент кафедри Вдовиченко Л.Ю.

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2021 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Освітній рівень – перший (бакалаврський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

гарант освітньої програми
«Міжнародна економіка»

_____ М.В. Волосюк
« ____ » _____ 2021 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Студенту Чередниченку Дмитру Валерійовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Міграційна політика країн в контексті структурних зрушень у світовій економіці

Керівник роботи к.е.н., доцент кафедри економічної політики та безпеки Вдовиченко Лариса Юріївна

Затверджені наказом ректора №__ від «__» _____ 2021 року

2. Термін подання роботи: 15 червня 2021 року

3. Вихідні дані по роботі: монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, офіційні дані Міжнародної організації з міграції; Інтернет-ресурси

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретичні основи дослідження процесу міжнародної міграції та орієнтирів міграційної політики; Сучасний стан та вектор розвитку міграційної політики в країнах світу та Україні; Стратегічні орієнтири модернізації міграційної політики в країнах світу та Україні

5. Перелік презентаційних матеріалів Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження; Структурно-логічна схема дослідження; Зв'язок теми роботи з об'єктом, методологія та методи дослідження; Економічні та неекономічні причини міжнародної трудової міграції; Закономірності формування міграційних потоків у світі; Фактори впливу на формування державної міграційної політики; Напрями, інструменти та принципи міжнародної міграційної політики ЄС; Найбільш бажані країни для роботи за кордоном; Число міжнародних мігрантів та їх частка в загальній чисельності населення світу; Шляхи осучаснення міграційної політики в Україні.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2020р.- 15.09.2020р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2020р.- 30.09.2020р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2020р.- 31.10.2020р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.11.2020р.- 15.11.2020р.	
5.	Збір статистичної інформації	15.11.2020р.- 31.01.2021р.	
6.	Розробка теоретичного розділу	01.02.2021р.- 29.02.2021р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	01.03.2021р.- 31.03.2021р.	
8.	Розробка проєктного розділу	01.04.2021р.- 30.04.2021р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	01.05.2021р.- 15.05.2021р.	
10.	Редагування рукопису роботи бакалавра та ознайомлення з ним наукового керівника	15.05.2021р.- 30.05.2021р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	01.06.2021р.- 10.06.2021р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	10.06.2021р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	15.06.2021р.	
14.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	16.06.2021р.- 20.06.2021р.	
15.	Розробка проєкту демонстраційного матеріалу та доповіді	16.06.2021р.- 20.06.2021р.	
16.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	18.06.2021р.	
17.	Захист роботи перед АК	24.06.2021р.	

Науковий керівник _____ Вдовиченко Л.Ю.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Студент _____ Чередниченко Д.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТА ОРІЄНТИРІВ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	8
1.1. Тракткування дефініції «міграція» в економічній літературі.....	8
1.2. Міжнародні міграції як чинник суспільних змін.....	14
1.3. Сутність та завдання державної міграційної політики.....	18
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВЕКТОР РОЗВИТКУ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ СВІТУ ТА УКРАЇНІ.....	23
2.1. Напрями та інструменти міграційної політики: досвід зарубіжних держав.....	23
2.2. Міграційна політика Європейського Союзу і тенденції міграційних процесів між Україною та ЄС.....	26
2.3. Міжнародна трудова міграція в Україні: сучасні виклики для формування державної міграційної політики.....	29
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ СВІТУ ТА УКРАЇНІ.....	33
3.1. Перспективні сценарії міжнародної міграційної політики країн світу.....	33
3.2. Напрями вдосконалення регулювання міжнародної трудової міграції в Україні.....	36
3.3. Шляхи осучаснення міграційної політики в Україні.....	40
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	49
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах розширення світогосподарських зв'язків міжнародна міграція відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку країн. З часом все більша частина держав приєднується до міграційних процесів. Міграція значною мірою впливає на процеси соціально-економічного розвитку певної країни. Труднощі в сфері управління міграційними потоками, які постають перед країнами в контексті структурних зрушень у світовій економіці, зростають в зв'язку з ускладненням міграційних процесів, їхніх форм і типів, а також наявністю внутрішніх і зовнішніх чинників. Для ефективного вирішення цих проблем державна міграційна політика має бути гнучкою, швидко адаптуватись до особливостей розвитку міграційних процесів, комплексно впливати на переміщення населення та його наслідки.

Питання реалізації міграційної політики висвітлено у працях: С. Чехович, Ю. Бузницького, В. Євтуха, В. Коваленко, В. Мойсеєнко, С. Денисюка, О. Малиновської, Л. Рибаківського, А. Шевцова. Проблема включення України до процесів міжнародної міграції розглядається в працях І. Бузько, С. Калініної, Е. Лібанової, М. Флейчук та ін. Крім того, варто відмітити публікації В. Близнюк, М. Бублій, І. Грабинського, О. Кислициної, О. Леонтенко, що присвячені питанню регулюванню трудової міграції, М. Романюка – регулюванню міграційних процесів, О. Гречко, С. Денисюк, В. Іонцева – сутності та напрямам розвитку державної міграційної політики.

Але активізація глобалізаційних процесів, відкритість кордонів на тлі наявності в Україні складної економічної, соціальної, політичної ситуації, високого рівня безробіття та військових конфліктів зумовлюють необхідність розробки дієвої державної політики у сфері міграції з урахуванням міжнародного досвіду.

Означене зумовило вибір теми, формулювання мети, постановку й вирішення основних завдань бакалаврської роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи дослідження є аналіз сучасних аспектів міграційної політики країн в контексті структурних зрушень у світовій економіці та з'ясування наслідків провадження державою міграційної політики для економіки України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *завдання*:

- дослідити трактування дефініції «міграція» в економічній літературі;
- розглянути міжнародні міграції у якості чинника суспільних змін;
- висвітлити сутність та завдання державної міграційної політики;
- проаналізувати напрями та інструменти міграційної політики у зарубіжних країнах;
- окреслити міграційну політику Європейського Союзу і тенденції міграційних процесів між Україною та ЄС;
- продіагностувати сучасні виклики міжнародної трудової міграції в Україні для формування державної міграційної політики;
- обґрунтувати перспективні сценарії міжнародної міграційної політики країн світу;
- зазначити напрями вдосконалення регулювання міжнародної трудової міграції в Україні;
- запропонувати шляхи осучаснення міграційної політики в Україні.

Об'єктом дослідження є процес здійснення міграційної політики країн в контексті структурних зрушень у світовій економіці.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів аналізу і перспектив міграційної політики зарубіжних країн та України в контексті структурних зрушень у світовій економіці.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у бакалаврській роботі використовувалися такі методи наукових досліджень: *аналізу і синтезу* – для уточнення та впорядкування категоріально-понятійного апарату за обраним напрямом дослідження; *спостереження, порівняння, формалізації* – при оцінці напрямів та інструментів міграційної політики у зарубіжних країнах; під час діагностики сучасних викликів міжнародної трудової міграції в Україні для формування державної міграційної політики; *порівняльний аналіз і групування* – у ході окреслення міграційної політики Європейського Союзу і тенденцій міграційних процесів між Україною та ЄС; *логічний* – для визначення основних проблем та напрямів вдосконалення регулювання міжнародної трудової міграції в Україні; *графічний і табличний* – для наочного висвітлення результатів дослідження та встановлення зв'язку між ними.

Інформаційною базою дослідження є монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, офіційні дані Міжнародної організації з міграції, Інтернет-ресурси.

Апробація результатів роботи. Результати теоретичних та практичних досліджень за напрямком бакалаврської роботи доповідались та обговорювались на науковій конференції, а саме: на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці» (м. Київ, 7 грудня 2020р.).

Публікації. За результатами проведених досліджень опубліковано 1 тези доповіді загальним обсягом 0,13 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг – 64 сторінки, з них основний текст – 38 сторінок. Робота містить 2 таблиці, 5 рисунків і 8 додатків. Список використаної літератури налічує 51 найменування на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТА ОРІЄНТИРІВ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Тракткування дефініції «міграція» в економічній літературі

Термін «міграція» походить від латинського слова *migratio*, що означає переміщення, переселення [1]. Вперше поняття «міграція» вводить в наукове вживання в кінці XIX ст. англійський вчений Е.Г. Равенштейн в роботі «Закони міграції», у якій розглядає міграцію як безперервний процес, обумовлений взаємодією основних груп чинників, що впливають на прийняття особою рішення про міграцію [2].

В економічній науці при з'ясуванні сутності дефініції «міграція» існують різні підходи (Додаток А).

На даний час в науковій літературі зроблено кілька спроб розбиття загального масиву визначень міграції на групи, прихильники яких розрізняють міграцію у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні поняття «міграція» ототожнюється з поняттям «переселення». Термін «міграція населення» у широкому розумінні, окрім переселень, охоплює ще низку інших видів територіальних переміщень. Із вказаних визначень, широкому та вузькому значенням, спільним є те, що необхідну умову міграції населення вони вбачають у зміні місця проживання.

В приведених визначеннях не беруться до уваги критерії класифікації мігрантів: правовий статус, територіальна ознака, спосіб реалізації, відношення до країни, кількість мігрантів, відстань, тривалість, добровільність і мета міграції.

Особливе місце у складі загальних міграційних потоків займають трудові міграції, які знаходяться у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. При цьому необхідно виокремити таке поняття, як

трудова міграція або міграція робочої сили, які необхідно відрізняти, а не ототожнювати. Під міграцією робочої сили треба збагнути переміщення працездатного населення наряду з міграцією дітей і міграцією пенсіонерів. В основу даної класифікації дослідники покладають статевовікову структуру і здатність до праці мігрантів [9]. Натомість трудова міграція – явище іншого характеру, в основі якого лежить не тільки структура мігрантів, а й причина їх переїзду. Але зараз у науковому дискурсі ці два терміни використовуються переважно як синоніми.

Міграція населення відіграє все більшу роль у розвитку суспільства і перетворилася на глобальний процес, який об'єднав майже всі континенти та країни і різні версти населення. Загальна кількість міжнародних мігрантів завжди зростає. Слід відмітити, що міграція робочої сили – це процес організованого або стихійного переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлений характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів [9]. Необхідно зазначити, що одна й та сама людина являється емігрантом стосовно країни виїзду та іммігрантом стосовно країни в'їзду. Найбільш загальним показником, що характеризує міграційні процеси, є міграційне сальдо – різниця між імміграцією до країни та еміграцією за її межі.

В залежності від класифікаційних критеріїв виділяють різновиди міжнародної трудової міграції (Додаток Б).

За розриву міграції, населення віком від 20 до 64 років в розвинених країнах знизиться на 23%, з 741 млн. до 571 млн. осіб до 2050 р. Тобто, в наступні чотири десятиріччя країни, що розвиваються, можуть стати ресурсом працездатного населення для розвинених країн, в яких відбувається старіння нації [10].

Міжнародна міграція робочої сили є частиною міграційних процесів, що відбуваються у світі.

Економічні та неекономічні причини міжнародної трудової міграції зазначено на рис. 1.1.

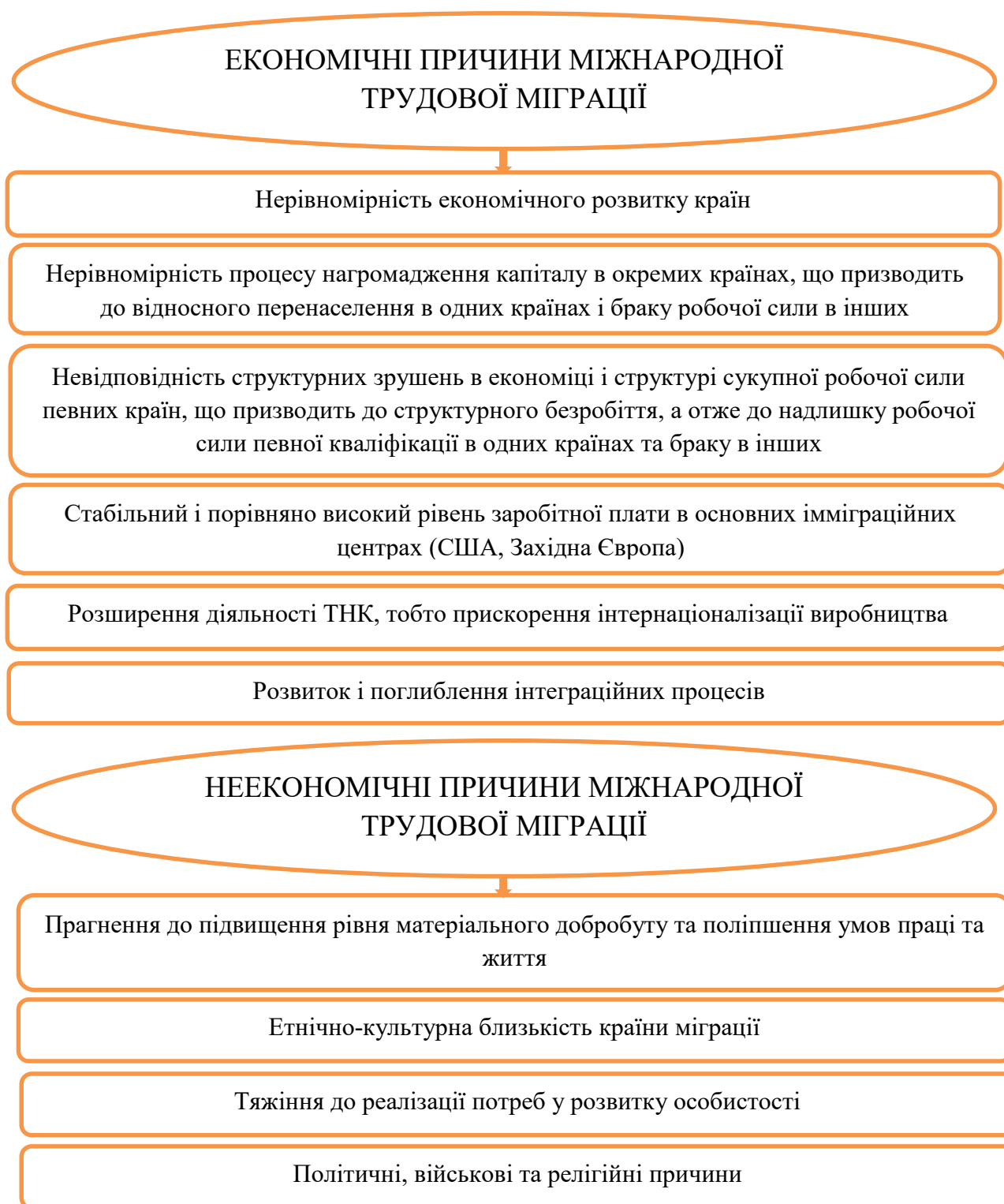

Рис. 1.1. Економічні та неекономічні причини міжнародної трудової міграції (систематизовано автором на підставі [11])

Саме міжнародна трудова міграція становить основу міграційних потоків для країн світу і, перш за все, до неї прикута увага органів державного управління, а також міжнародних організацій, що займаються питаннями міграції.

При цьому особливе значення має територіальна мобільність на ринку праці, яка являє собою переміщення трудових мігрантів з метою легального або нелегального працевлаштування в країні в'їзду.

На сьогодні проблема незаконної міграції, її наслідків і можливостей регулювання стоїть на чолі кута міграційної політики, що проводиться урядами багатьох держав. Серйозність цієї проблеми пов'язана зі складністю визначення кількісних параметрів цього явища, значно переважаючих офіційно зареєстровані дані про міграцію.

Розширенню масштабів незаконної міграції і підвищенню її мобільності в чималому ступені сприяють: проблеми в законодавстві і механізмі його реалізації, «прозорість» кордонів, підвищення мобільності міграції, слабка договірна база між державами і неузгодженість дій в силу особливостей їх національної політики, зокрема, непослідовність і суперечливість застосовуваних державами заходів по боротьбі з незаконною міграцією.

В цілому, наголошується той чи інший позитивний ефект міграції для приймаючих країн (країни-реципієнти) і країн, з якої іде міграція (країни-донори), що виражається в розсмоктуванні регіонального перенаселення, притоці грошових переказів в депресивні райони, взаємної дифузії культури, поліпшенні положення країни в міжнародній системі розподілу праці, більш повному підключенні до світових трудових ресурсів і інформаційних потоків.

У країнах масової еміграції ставлення до цього явища двоїсте. З одного боку, зрозуміло, що еміграція, особливо кваліфікованих кадрів, завдає

певної шкоди національній економіці. З іншого боку, припинення еміграції може викликати різке погіршення соціально-економічної ситуації в країні (безробіття, соціальна незабезпеченість і т.д.), зниження рівня безперервного надходження перекладів від своїх громадян-емігрантів, а звідси – захист їх інтересів в приймаючих країнах.

Формування міграційних потоків відбувається під дією специфічних закономірностей (Додаток В).

Найбільш стійкими з них є:

- пріоритет економічних факторів у формуванні системи потоків добровільної міграції – основна маса переміщень в просторі викликана бажанням індивідів поліпшити своє матеріальне становище;

- диференціація рівня міграційної мобільності залежно від якісних характеристик індивідів – підвищений ступінь участі в міграційному русі властивий молодим, добре освіченим особам, які мають хороший стан здоров'я і певні особливості характеру (ініціативність, сміливість).

В зв'язку з цим важливе місце відіграє міграційна політика держави, сутність та завдання якої буде деталізовано у підрозділі 1.3 бакалаврської роботи.

В даний час основні фактори, які безпосередньо мають вплив на імміграційні настрої, носять політико-економічний характер. Однак в кожному конкретному випадку не можна, мабуть, говорити про дії виключно одного фактора. Завжди на рішення людей іммігрувати впливає цілий конгломерат мотивів, зокрема: рівень розвитку країни, її стабільність, особисті та сімейні обставини громадян, матеріальний і культурний рівень життя, економічна кон'юнктура, стан національного ринку праці, демографічне становище і т.д. Крім того, діє психологічний фактор, фактор стану здоров'я та інші.

Отже, інтенсивні міграційні процеси стали одним з найважливіших факторів, що впливають на національну безпеку, політику, економічний

розвиток, етнокультурний склад населення і демографічну ситуацію практично всіх держав світу. Міграція населення тягне наступ різних як позитивних, так і негативних наслідків.

Так, позитивними для мігрантів є: отримання більш високого доходу, що дозволяє їм підтримувати свою сім'ю на батьківщині, нових професійних знань і навичок; знайомство зі світом, розширення кругозору. Приймаюча країна задовольняє потреби економіки та невиробничої сфери в дешевій робочій силі, в т.ч. заповнення вакансій на важких, брудних, шкідливих, непрестижних роботах. Залучення трудових мігрантів дозволяє розвивати виробництво, збільшувати ВВП, забезпечити високу конкурентоспроможність підприємств з огляду на порівняно більш низьку вартість робочої сили. Багато дослідників відзначають, що країни, які приймають мігрантів, отримують «чистий прибуток».

Міграція є також важливим джерелом поповнення втрат населення розвинених країн. Що стосується країн походження мігрантів, то в результаті міграції відбувається зниження демографічного тиску, рівня безробіття та соціальних витрат, а надходження грошових переказів дозволяє поліпшити добробут населення і т.п. Міжнародна міграція виступає одним із чинників поліпшення здоров'я населення світу, оскільки в результаті «перемішування» націй і народностей поліпшується генофонд людства. Однак поряд з цим саме міграція сприяє «поширенню» ряду небезпечних захворювань.

Масове залучення низькокваліфікованої іноземної робочої сили стримує процес технічної модернізації економіки, не дозволяє підвищити продуктивність праці. Для країн походження актуальна також проблема виїзду висококваліфікованих кадрів (так звана проблема «відпливу мізків»).

Негативними моментами міграційних процесів є також: спрямованість імміграційних потоків на окремі регіони держав відповідно до устремлінь іноземців без урахування національних інтересів самих держав, що викликає посилення навантаження на регіональні сфери соціального

обслуговування населення, перш за все, на охорону здоров'я та освіти; накопичення в окремих регіонах значної кількості незаконних мігрантів, які тривалий час не можуть знайти роботу і вирішують свої матеріальні проблеми шляхом вчинення протиправних діянь або ведуть маргінальний спосіб життя; формування закритих етнічних спільнот, несприйнятливих до правових, культурних і поведінкових традицій корінного населення тощо.

1.2. Міжнародні міграції як чинник суспільних змін

Сьогодні тема міграції – предмет міждисциплінарного вивчення. У дослідженні причин і наслідків територіальних переміщень свою нішу знаходять політики, економісти, соціологи. Звертаючись до історичної ретроспективи, відзначимо, що основні положення і закономірності протікання міжнародних міграційних процесів були запропоновані і сформульовані в кінці XIX ст. Е.Г. Равенштейном [2]. В їх основі лежить аналіз міграції з Великобританії в Північну Америку. Були виявлені домінування економічних причин, орієнтованість на адміністративно-територіальні центри, наявність зворотних процесів, тенденція зростання інтенсивності міграційних рухів у міру розвитку економіки і транспорту.

Міжнародна міграція – це завжди внесення в приймаюче суспільство нових елементів культури, цінностей і повсякденних практик. Зробимо акцент на соціокультурному баченні проблеми, на культурі як детермінанті соціокультурних трансформацій різних сфер суспільного життя, в т.ч. і простору міжетнічних відносин.

Доцільність розгляду міграційних процесів в соціокультурних рамках, обумовлена тим, що соціокультурний підхід дозволяє розглянути соціальні перетворення з позицій культурних традицій суспільства. До числа основних характеристик соціокультурного підходу слід віднести можливість розгляду суспільства як цілісного, єдиного, взаємозалежного, але неспівпадаючого в

своїх межах, простору культури і соціального. Зв'язок між особистістю, суспільством і культурою, за визначенням П.А. Сорокіна [9], є «нерозривною тріадою», досягається інтерналізацією індивідом культурних норм і імперативів, прийнятих типів взаємодії. Це служить одним із способів, що забезпечують стабільність у збереженні культури і суспільства. Одночасно індивід екстерналізує в зовнішній соціокультурний простір засвоєні цінності і практики, які, в свою чергу, можуть набувати індивідуальне заломлення. Таким чином, він бере участь у розвитку і конструюванні соціокультурних процесів. Подібна схема є однією з ілюстрацій і свідчень зв'язку особистості, суспільства і культури, що обумовлює дослідницьку увагу до індивіда, з одного боку, як до носія і користувачеві культурних і соціальних норм, з іншого, не тільки як до інтерналізуючого, а й як до екстерналізуючого суб'єкта.

Соціальні, суспільні трансформації – прерогатива не тільки сьогодення. Сама наявність соціальної історії свідчить про здатність суспільств до перетворень. У самій суспільній природі закладено потенціал перетворюючих змін. Прагнення і здатність до змін є іманентними властивостями і складовими елементами соціальних систем. Однак схильність до змін в різних суспільствах неоднакова. Швидкість, напрямок, глибина і успішність перетворень визначаються вихідними соціокультурними умовами, відкритістю і сприйнятливістю суспільства до зовнішніх і внутрішніх впливів. Іншими словами, в основі соціальних змін-переважно об'єктивні соціокультурні підстави, що забезпечують різну результативність змін.

Будь-яке суспільство існує і змінюється в рамках більшої чи меншої наступності, збереження і відтворення вже сформованих соціальних і культурних традицій і практик. Відповідно, будь-яка реальна і можлива трансформація є продуктом накладення конкретної соціальної ситуації на традиційну культуру суспільства. Можливості трансформації в значній мірі

обмежені і детерміновані історично сформованим менталітетом членів суспільства. Потенціал змін і трансформацій, – пише Шмуель Н. Айзенштадт, – не є чимось випадковим або зовнішнім по відношенню до культури. Він імпліцитно присутній у взаємодії культури і соціальної структури [12, с. 208-209].

Крім прагнення до змін в будь-якому суспільстві одночасно присутня стримуюча, консервативна тенденція, спрямована на збереження, відтворення і самовідтворення вже існуючих інститутів. Вивчення механізму соціальних змін передбачає розгляд того, наскільки вихідні культурні архетипи суспільства і його соціальна структура сприяють або, навпаки, затримують розвиток змін. Знання відправної, в певному сенсі базової, соціокультурної складової, оцінка ступеня її збереження і впливу на швидкість і напрям перехідних процесів служить необхідною передумовою для забезпечення результативності як поточних, так і довготривалих трансформацій.

Соціальні зміни, що відбулися в українському суспільстві і на пострадянському просторі в попередні десятиліття, носять комплексний характер – спостерігаються зміни в структурі і організації його соціальних інститутів, способі мислення, поведінці значних груп населення. Переглядаються раніше стійкі соціальні норми, уявлення, зникають одні соціальні практики та інституціоналізуються інші. Змінюються офіційно і суспільно визнані підстави легітимації – законність і респектабельність набувають нових понять. Кардинальні по суті, різкі за формою, стислі і інтенсивні за характером – зміни виявилися значущими для більшої частини населення. Важливим є те, що повне відторгнення пріоритетів попереднього радянського періоду і певна розмитість нових створили деяку сум'яття і розгубленість. Переломність загального соціального контексту зумовила суперечливість оцінок, невпевненість у «правильному» розумінні сьогодення

і минулого. Відсутність базової, єдиної для всіх груп суспільства ціннісної системи веде до ціннісної маргіналізації [13].

Разом з тим, суспільству для свого збереження і функціонування в тій чи іншій мірі повинні бути притаманні елементи минулого досвіду, тобто має бути деяке повторення, відтворення базових структур. Навіть дуже глибокі зміни з необхідністю повинні включати певні елементи традиційності і наступності. Це не означає звернення до застиглих, раз і назавжди заданих типів поведінки, але передбачає наявність наскрізних, стрижневих уявлень, цінностей, понять, практик, пов'язаних з природними, кліматичними умовами життя народу. Функцію трансляції основних соціальних архетипів зазвичай виконує культура – результат виборчого забування і запам'ятовування. При цьому найбільшою мірою присутнє прагнення до збереження і відтворення лише тих соціальних зразків і практик, які зміцнюють стабільність суспільства і сприяють його життєздатності. Належність до культури, включеність в якийсь культурний простір – з великою ймовірністю тягне за собою засвоєння і трансляцію певних ціннісних і поведінкових моделей, способів сприйняття, пояснення і зміни або незмінення реальності. Культура легітимізує певні поведінкові практики, робить їх соціальними нормами і забезпечує їх інтерналізацію. Значення і навіть пресинг культури визначається не тільки тим, що вона впливає на людську поведінку і уявлення, а й тим, що культура включає в себе і контролюючі функції. Культура є довготривалою, історично сформованою, переданою з покоління в покоління стійкою системою пріоритетів. Вона не обмежується тільки сьогоденням, але тісно пов'язана зі стереотипами свідомості, моральністю, соціальними нормами, сформованими попередніми поколіннями і проявляються в безпосередній діяльності. Зразки, практики міжетнічних відносин є частиною загальної культури народу, його менталітету.

Процеси глобалізації та міжнародної міграції, мобільності в найширшому її розумінні, включають переміщення великих груп людей в інокультурне середовище, що обумовлює співіснування на одній території носіїв, іноді абсолютно різних і несхожих один на одного, мов, вірувань, традицій. Сучасне суспільство – динамічно змінюється, якісно новий стан соціуму. Фонова присутність іншого культурного, етнічного та конфесійного контексту стала емпіричним фактом соціального життя. Співвідношення і пропорції представників різних народів, набувають динамізм і нестійкість. В успішності міжкультурних контактів велику роль може грати спільність або, навпаки, різниця культур. Це результат політичних зусиль і життя багатьох поколінь. Як і більшість інших сфер, практики міжетнічних відносин задаються історичною пам'яттю і соціальною реальністю [13].

Зовнішні, міжнародні міграції для країни-реципієнта можуть виявитися як культурним, економічним і соціальним ресурсом, так і джерелом соціальної напруженості і конфліктогенності. Вектор потенційних соціокультурних трансформацій приймаючих суспільств залежить від цілого набору факторів. Однак велику роль відіграють укоріненість місцевої і ввезеної культур, ступінь прихильності своїм традиціям, готовність приїжджих інтегруватися в соціокультурний простір приймаючого суспільства.

1.3. Сутність та завдання державної міграційної політики

Основним елементом управління міграціями є міграційна політика як національних держав, так і їх об'єднань. Значення та вимоги до міграційної політики в сучасному світі закономірно зростають. По-перше, без адекватної міграційної політики неможливо використати значний позитивний потенціал міграції в інтересах розвитку, по-друге, спроможність національних урядів належним чином регулювати міграційні процеси є передумовою успішного

розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері, без якого регулювання міграцій як багатостороннього процесу неможливе.

У науковій літературі накопичено достатньо міркувань щодо теоретичних підходів до міграційної політики та її аналізу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Теоретичні підходи до визначення терміну «державна міграційна політика» (систематизовано автором на підставі [14-17])

Автор	Сутність терміну
О. Хомра [14, с. 50]	«міграційна політика – це комплекс розробок і заходів, спрямований на формування необхідних потоків і потрібної інтенсивності міграції населення»
О. Пуригіна та С. Сардак [15, с. 118]	«державна міграційна політика – система правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційного забезпечення державними і неурядовими організаціями упорядкування міграційного простору, регулювання трудового міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного і якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структур»
Л. Рибаківський [16, с. 167]	«Міграційна політика є системою загальноприйнятих на рівні управління ідей і концептуально об'єднаних засобів, за допомогою яких передусім держава, а також її громадські інститути, дотримуючись певних принципів, що відповідають конкретно-історичним умовам країни, пропонують досягнення цілей, які є адекватними як цьому, так і наступному етапові розвитку суспільства»
В. Іонцев [17, с. 8]	«міграційна політика – це система політичних заходів, постанов, законодавчих актів і угод (спочатку двосторонніх, а потім і багатосторонніх) між державами щодо регулювання міграційних потоків»

Міграційна політика є самостійним напрямом державної політики, який тісно пов'язаний з іншими її складовими як внутрішньо-, так і зовнішньополітичного характеру. Вона є елементом політики народонаселення і, водночас, як один із засобів проєктування бажаного населення і робочої сили – частиною соціально-економічної політики, інструментом досягнення її цілей.

На нашу думку, мету міграційної політики будь-якої країни повинно бути направлено на розгляд таких аспектів:

- захист і забезпечення національних інтересів в умовах глобалізації міграційних процесів;
- забезпечення регульованості міграційних потоків і захисту від небажаного притоку іммігрантів, як за масштабами, так і за якісним складом;
- протидія незаконній міграції;
- забезпечення потреби економіки в робочій силі, модернізації, інноваційному розвитку і підвищенні конкурентоспроможності її галузей;
- оперативне вирішення найбільш гострих проблем в області зайнятості населення за допомогою гнучкого регулювання чисельності іноземної робочої сили з урахуванням збереження балансу трудових ресурсів;
- раціональне використання іноземної робочої сили в економічних і політичних інтересах країни;
- поліпшення демографічної складової, стабілізація і збільшення чисельності постійного населення;
- виконання гуманітарних і міжнародних зобов'язань в сфері міграції;
- сприяння адаптації та інтеграції потрібних мігрантів, а також формуванню конструктивної взаємодії між мігрантами та приймаючою спільнотою.

Стратегічний курс міграційної політики будь-якої держави формується під впливом факторів, вказаних на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Групи факторів впливу на формування державної міграційної політики (систематизовано автором на підставі [18])

Міграційна політика кожної держави ґрунтується на національних оцінках і аналізі соціального клімату, що складається навколо імміграції, що знаходить відображення в діяльності державних органів у сфері міграції. Однак міграційна політика може включати в себе і питання колегіального вирішення міграційних проблем.

На початку ХХІ ст. створена під егідою ООН Глобальна комісія з питань міграції виробила цілу низку важливих рекомендацій для урядів і

міжнародної спільноти в цілому щодо фундаментальних принципів, змісту та напрямів міграційної політики.

Один із ключових висновків Глобальної комісії з питань міграції полягав у тому, що міграція, зважаючи на її потенціал, повинна стати інтегральною частиною економічних планів та стратегій розвитку кожної країни, детальний розгляд чого будемо досліджувати у розділах 2 та 3 даної бакалаврської роботи.

Отже, адекватна міграційна політика повинна відповідати кільком базовим критеріям. По-перше, як писав відомий англійський дослідник John Salt, її розробники та їхні соціальні партнери повинні бути добре інформованими. По-друге, формування міграційної політики має бути відкритим і прозорим. По-третє, процедури та правила, сформульовані в рамках політики, повинні бути настільки ясними і недвозначними, наскільки це можливо. По-четверте, будь-яка політика має бути придатною до реалізації в рамках наявних ресурсів, у т.ч. інформаційних та фінансових, а також ресурсу часу. І, насамкінець, що особливо важливо, політика повинна мати чіткі цілі й завдання, в ідеалі такі, що мають досягатися послідовно [19].

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВЕКТОР РОЗВИТКУ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ СВІТУ ТА УКРАЇНІ

2.1. Напрями та інструменти міграційної політики: досвід зарубіжних держав

Політика щодо трудової міграції – найважливіша складова усієї міграційної політики. Країни призначення та походження мігрантів мають різні інтереси у сфері трудової міграції, проте спільними для них є забезпечення організованої міграції та протидія нелегальній міграції.

В сьогоденнішніх реаліях досвід західноєвропейських країн свідчить про те, що введення обмежувальних заходів щодо легальної міграції призводить до збільшення нелегальної міграції. Не відмовляючись від положень Женевської конвенції ООН про статус біженців 1951 р., а також положень Заключного акту Гельсінкських угод про свободу переміщення людей [20], країни ЄС почали здійснювати політику, напрями, інструменти та принципи якої приведено у табл. 2.1.

Сучасна міграційна європейська політика керується кількома європейськими угодами та конвенціями: Шенгенські угоди 1985 р. та 1990 р., Дублінська Конвенція 1990 р., Маастрихтський договір 1992 р. та Амстердамський договір 1997 р. [20; 21].

Швидке старіння населення у світі чинить серйозний вплив на ринки праці. Незважаючи на те, що частка населення у віці від 20 до 65 років у загальній чисельності населення (приблизний показник чисельності потенційної робочої сили) в більшості країн поступово підвищується, це відбувається лише в силу скорочення частки дітей. По мірі старіння населення чисельність робочої сили почне скорочуватися, досягнувши 55-58% в 2040 р. і 50-55% в 2075 р. [20]. Таке скорочення вплине на всі аспекти економіки в кожній країні.

**Напрями, інструменти та принципи міжнародної міграційної політики
ЄС (систематизовано автором на підставі [21])**

Напрями міжнародної міграційної політики	Інструменти міжнародної міграційної політики	Принципи міжнародної міграційної політики
– сприяння економічному та демографічному зростанню, соціальному та культурному розвитку; – виконання міжнародних зобов'язань з питань біженців, надання їм притулку; – відсутність дискримінації, інтеграція мігрантів у суспільство; – міжнародна співпраця; – стимулювання залучення висококваліфікованих фахівців; – сприяння возз'єднанню сімей.	– гармонізація національних імміграційних законодавств; – уніфікація процедур і документації, що регулює доступ іноземців на територію зони Шенгенської угоди; – впровадження єдиних підходів та певного типу стандартів щодо ключових понять і норм міграційного права.	– проведення політики з обмеження в'їзду в країну низькокваліфікованої робочої сили; – боротьба з нелегальною імміграцією, проведення політики реєміграції.

Внаслідок цього багато держав-членів ЄС почали застосовувати односторонні заходи щодо посилення національних законів про імміграцію та надання захисту, що призвело до дуже істотних невідповідностей із раніше прийнятими міжнародними актами та складнощів у регулюванні в'їзду – виїзду.

На думку Експертної ради країн ЄС, найбільш ефективним і універсальним методом регулювання потоку біженців та іммігрантів є впровадження «політики контрольованої імміграції», яка була схвалена всіма країнами-членами Шенгенської групи як база для спільних дій [21].

Під політикою «контрольованої імміграції» пояснюються: гармонізація і розроблення єдиного поняття політичного притулку, а також норм і правил його надання; узгодження законодавств країн ЄС щодо визначення квот на робочі місця для працівників-мігрантів; уніфікація візової політики, як щодо вільного пересування в межах ЄС країн-учасниць, але і в'їзду на територію держав Співтовариства та переміщенням в її межах громадян третіх країн. Протоколи Шенгенської Угоди передбачають ряд заходів для координації дій у цій галузі [21].

В ракурсі політики щодо трудової міграції з наміром контролю за нелегальною міграцією сучасне законодавство США прогнозує комплекс заходів, спрямованих на масову легалізацію осіб, які нелегально працюють на території США, за умов амністії та посилення відповідальності осіб, що використовують незаконну працю іноземців. У той же час недостатня ефективність застосування заходів впливу на осіб, що порушують законодавство під час використання праці мігрантів, та дешевизна іноземної робочої сили не призвели до остаточного вирішення проблеми нелегальних мігрантів.

Будь-яка міграційна політика залежить не лише від міжнародних зобов'язань, а й від можливості визначати позицію міжнародної солідарності. Держава може використати міграційну політику: як інструмент тиску; як ретрибуції за панування над іншими країнами; як додатковий козир у переговорах з іншою країною.

Таким чином, розробка концепції державної міграційної політики в будь-якій країні є важливою умовою зміцнення економіки, посилення національної безпеки держави.

Без огляду на те, що уряд кожної країни суверенний у своєму праві визначати напрями й цілі міграційної політики під час розробки комплексу заходів, які регулюють процеси міжнародної трудової міграції, доцільно дотримуватися визначених правових стандартів, закріплених у документах міжнародних організацій. Ратифікуючи міжнародні конвенції, країни, які регламентують процес трудової міграції, підтверджують пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством, яке має важливе значення як для самої країни з погляду її інтеграції у світове співтовариство, так і для мігрантів, права яких за кордоном істотно розширюються.

Визначення мети, концепцій і засобів міграційної політики носить територіально-диференційований характер, який впливає з положення країн відносно спрямованості потоку трудових мігрантів. При цьому міграційна політика країн імпортерів і країн-експортерів робочої сили має значні розходження [21].

2.2. Міграційна політика Європейського Союзу і тенденції міграційних процесів між Україною та ЄС

«Європейська міграційна криза» – це негативне соціальне явище на теренах європейського простору, яке зумовлено як зовнішніми, так і внутрішніми факторами та політичними і економічними чинниками, що приводить до відхилення від рівноважного стану (збільшенням кількості мігрантів), яке досягло крайньої точки і потребує негайного нового і якісного реагування (розподілу квот). «Європейська міграційна криза» – це комплексна проблема, формування якої включає в себе декілька важливих компонентів, що характеризують міграційну кризу, а саме: незаконний перетин кордону; контрабанда; ксенофобія; значна тривалість міграційних проблем; фінансова сторона проблеми; доступ до якісного харчування; відсутність оплачуваної роботи; можливість отримати будь-яку освіту;

відсутність належного правового регулювання; відсутність цілісної узгодженої стратегії протидії нелегальної міграції [21; 22].

Міграційну політику ЄС сьогодні здійснюють такі політичні наднаціональні інститути як Європейська Рада; Європейська комісія, яка розробляє законодавчі пропозиції; Рада Європейського Союзу, до якої входять міністри внутрішніх справ країн (Рада Міністрів); Європейський парламент, який наділений повноваженнями приймати рішення щодо політики у справах біженців. Також особливу роль у врегулюванні міграційної кризи в сучасних умовах відіграють неурядові організації. Проте сьогодні однією з ключових проблем залишається питання неузгодженості між діяльністю різних політичних інститутів ЄС та налагодження постійних комунікацій та консультацій у міграційній сфері між неурядовими організаціями та урядами країн ЄС.

На рис. 2.1 відображено найбільш бажані країни світу для роботи за кордоном, серед яких більшість – це країни ЄС.

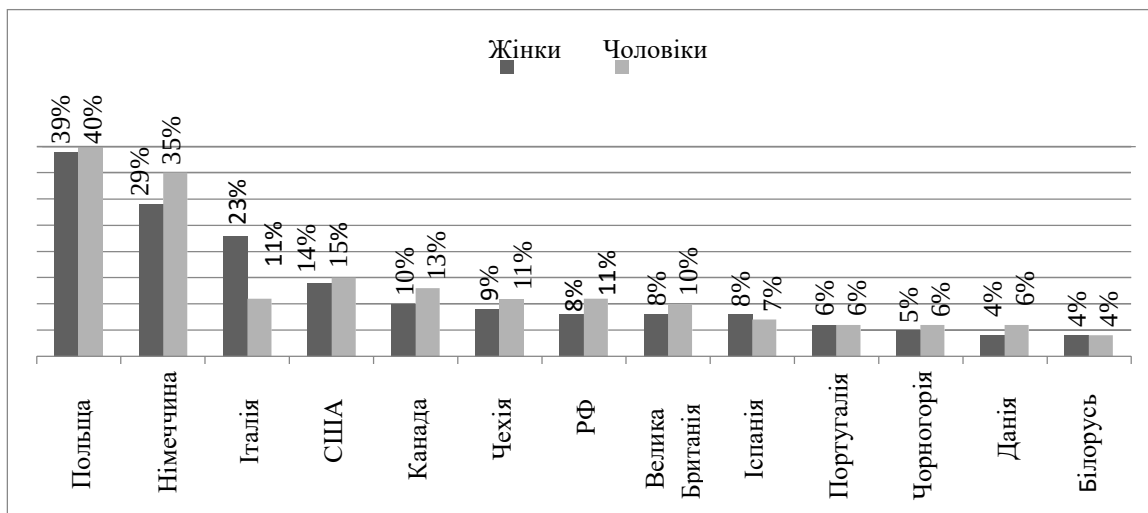

Рис. 2.1. Найбільш бажані країни для роботи за кордоном [18]

Аналіз результатів досліджень науковців та міжнародних організацій з проблем трудової міграції українців до країн ЄС, проведений [23], дозволяє

сформувати певний соціально-демографічний «профіль» українського мігранта в країнах ЄС (Додаток Г).

Трудова міграція більш поширена серед чоловіків – вони складають дві третини від загальної кількості трудових мігрантів. Частка трудових мігрантів серед українських чоловіків у віці 15-70 років становить 4,8%, тоді як жінок – майже вдвічі менше (2,2%) [18].

Країни ЄС вдалися до заходів щодо відновлення прикордонного контролю, що не дозволяє повністю зупинити потік мігрантів, але забезпечить їх суворий облік і контроль, а це значно полегшить управління міграційним потоком та розподілом біженців для легального їх притулку в різних європейських країнах.

Україна втрачає добре освічену молодь. Чисельність мобільних студентів, тобто громадян одних країн, які навчаються в інших, невпинно зростає (Додаток Д).

У цілому, за оцінками експертів, збережуться масштаби «міграційної навали» на європейські кордони й у 2021 р. Звісно, серед основних причин таких міграційних показників є стан національної економіки та національної безпеки загалом.

Удосконалення міграційної політики країни ЄС має передбачати посилення співпраці з сусідніми країнами, зокрема з Україною. Транскордонна співпраця України та ЄС є доволі успішною, проте існують певні загрози, зокрема для ЄС, які мають бути превентивно нейтралізовані. Україна є не тільки країною-донором людських ресурсів, але й країною проміжної дислокації.

Окремим викликом для міграційної системи ЄС стали також форс мажорні фактори, зокрема пандемія коронавірусу. Закриття офіційних транзитних сполучень збільшили інтенсивність нелегальних транзитних сполучень та створили додаткове навантаження на органи правоохоронного, міграційного та прикордонного контролю.

Основними напрямками співпраці ЄС та України в питаннях реалізації міграційної політики мають стати такі заходи, як якісна модернізація центрів прийому біженців та таборів тимчасового притулку; посилення прикордонної кооперації між країнами ЄС та країнами проміжної дислокації; посилення фінансової і матеріальної допомоги щодо реформування системи прикордонного контролю у країнах проміжної дислокації з метою забезпечення повноцінного контролю над державними кордонами; активне сприяння закінченню бойових дій в Україні.

2.3. Міжнародна трудова міграція в Україні: сучасні виклики для формування державної міграційної політики

Немає жодної країни у світі, яка б на різних етапах свого розвитку не була певною мірою задіяна у світових міграційних процесах.

Саме трудова міграція або міграція робочої сили є основою міграційних процесів сучасного світу.

Поряд з трудовою міграцією виділяють вимушену міграцію, яка стає наслідком військових, політичних подій, переслідування на етнічному та релігійному ґрунті, що змушують населення міняти місце проживання (біженці). За даними Світового банку, за останні роки кількість біженців у світі значно зросла та досягла рекордної позначки – 70 млн. осіб. За оцінками ООН, число міжнародних мігрантів швидко зростає. Якщо в 1990 р. їх чисельність становила 153 млн. осіб, то в 2019 р. чисельність міжнародних мігрантів досягла орієнтовної позначки у 272 млн. людей (рис. 2.2). За даними ООН мігранти нині становлять 3,5% населення світу (для порівняння, у 2000 р. – 2,8%) [24].

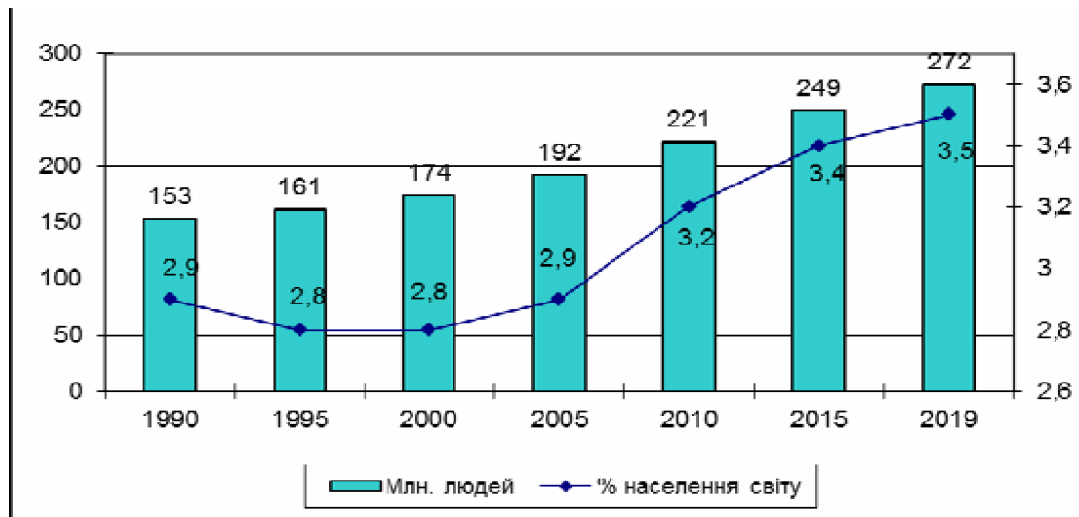

Рис. 2.2. Число міжнародних мігрантів (млн. людей) та їх частка в загальній чисельності населення світу (%) [24]

Для України міжнародна міграція робочої сили – дуже серйозна загроза, яка пояснюється підвищенням безробіття, нестабільністю економічної та політичної ситуації в країні. За останні роки лише суб'єктами господарювання, що мають ліцензію з посередництва у працевлаштуванні за кордоном було працевлаштовано 97,1 тис. громадян України, що на 16% більше, ніж у попередньому періоді [24]. Тому особливо у сучасних умовах поширення у світі пандемії COVID-19 Україні необхідно визначити роль держави в управлінні міграційними процесами.

Сьогодні міжнародна трудова міграція має і позитивні, і негативні наслідки, які безпосередньо пов'язані з тим, наскільки цей процес є врегульованим та узаконеним.

В середньому щороку понад 5 млн. громадян України працюють за кордоном, при цьому трудові міграції більш поширені серед чоловіків (65%), ніж жінок (35%), а рівень участі сільського населення у трудових міграціях у 2,9 рази вищий від міського: до міграцій залучено 6,3% економічно активного сільського населення, тоді як у містах лише 2,2% міських мешканців [26; 27]. За даними Національної академії наук України, 12%

українських домогосподарств мають принаймні одного члена сім'ї, який працює за кордоном. Дослідження показують, що покидають Україну переважно особи віком від 20 до 40 років. Основні види діяльності українських працівників-мігрантів: будівництво (45%), діяльність домашніх господарств (18%), сільське господарство (11%), торгівля (9%) [27].

На нашу думку, головними причинами міжнародної трудової міграції українців є [26]:

1. Складна економічна ситуація (незабезпеченість у роботі, бідність, низька реальна заробітна плата і нестабільність політичної та економічної ситуації).
2. Відсутність перспектив застосування своїх творчих та інтелектуальних здібностей.
3. Значний дисбаланс між обсягами та структурою попиту на працю молоді і між обсягами та структурою її пропозиції.

До позитивних сторін еміграції з України ми можемо віднести значне надходження грошових коштів мігрантів, що сприяє підвищенню їх добробуту, а також освоєння нових навичок та іноземного досвіду для подальшого його впровадження в Україні, до негативних – еміграцію освічених людей, студентів, що приносить збитки державі. Тому для України надзвичайно важливо, особливо у період пандемії COVID-19 та її впливу на трудові міграції, зберегти свій людський, науковий та освітній потенціал.

Світова пандемія COVID-19, що вплинула практично на всі сфери суспільного життя і спричинила, за висновками МВФ, Світового банку та багатьох видатних економістів, найсильнішу рецесію з часів Другої світової війни, позначилась і на міграційних процесах. Проте річ не в тому, що карантин практично зупинив міграційні потоки, це тимчасове явище, а в тому, якщо економічна ситуація в Україні погіршиться, а в інших країнах відновлення економіки відбудуватиметься успішно, трудова міграція за кордон посилиться [28].

Тому, оскільки трудова міграція є неминучою, в Україні виникає потреба у формуванні науково обґрунтованої міграційної політики відповідно до вимог часу, а саме: державна міграційна політика в сучасних умовах повинна, з одного боку, бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності національного ринку праці та зменшення масштабів зовнішньої трудової міграції, з іншого – на забезпечення захисту інтересів громадян України за кордоном та сприяння поширенню легальної трудової міграції.

Наразі основу міграційного законодавства України становить Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» [29] та Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року (далі – Стратегія) [30]. Напрями реалізації Стратегії в Україні зазначено у Додатку Ж.

На відміну від попередніх спроб в Україні концептуального осмислення міграційної політики держави, Стратегія відзначається більш глибоким і комплексним підходом, містить низку нових і прогресивних елементів.

Як показує світовий досвід, активна міграційна політика, що здатна сприяти розвитку держави, має, передовсім, характеризуватися комплексністю, тобто єдністю погляду на всі міграційні потоки та стадії міграційного процесу, а також включенням міграційних питань в усі інші напрями діяльності держави – при стратегічному економічному плануванні, при формуванні політики зайнятості, освітньої політики, розробці інвестиційних програм і на центральному, і на регіональному рівнях.

Таким чином, державна міграційна політика України в сучасних умовах протидії світовій пандемії COVID-19 повинна реалізовуватися спільно зі стратегією соціально-економічного розвитку країни на основі системного та комплексного підходу до створення привабливого інвестиційного клімату та забезпечення високого рівня життя населення.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ СВІТУ ТА УКРАЇНІ

3.1. Перспективні сценарії міжнародної міграційної політики країн світу

Населення всього світу неухильно старіє. Зменшення народжуваності і збільшення тривалості життя підвищують середній вік, а значить збільшують частку населення похилого віку в загальній кількості жителів більшості країн світу. В першу чергу, це негативно позначається на економіці – частка працездатного населення дуже сильно знижується на тлі збільшення числа пенсіонерів. За оцінками ООН, до 2050 р. кожна шоста людина на планеті буде старше 65 років (це 16% населення передбачуваного населення Землі), в порівнянні з кожним 11-м жителем планети в 2019 р. (9% населення) [31].

Найбільш гостро проблема демографічного старіння стоїть в розвинених країнах (в першу чергу, в Європі).

Вихід гучної доповіді ООН 2001 р. за назвою «Замісна міграція: чи є вона вирішенням проблеми скорочення чисельності і старіння населення?» став приводом для виникнення багатьох наукових суперечок [32].

Під замісною міграцією вчені розуміють міграційний приріст, який компенсує зменшення народжуваності або інші кількісні характеристики суспільства, наприклад, число працюючих людей або частку людей похилого віку в суспільстві.

У доповіді ООН [32] автори розраховують масштаби замісної міграції та її вплив на чисельність і вікову структуру населення восьми країн (в т.ч. Японії, Америки, Німеччини, Італії та Росії) і двох регіонів (Європи та ЄС). Всі вони схожі в одному – народжуваність в цих країнах і регіонах не досягає рівня відтворення населення. У доповіді розглянуті п'ять сценаріїв, що стосуються міжнародних міграційних потоків і показано, що число мігрантів,

необхідне, для підтримки кількості населення, набагато вище попередніх прогнозів.

Група вчених на чолі з Guillaume Marois з Міжнародного інституту прикладного системного аналізу запропонувала нову модель аналізу демографічного заміщення в Європі [31]. Прогнози ООН занадто грубо описують дійсність – з огляду на тільки вік кожної людини, експерти розбивають все населення на дві групи: здатних (від 15 до 65 років) і нездатних (всі інші) працювати людей. Група Marois [31], пішла іншим шляхом – їх модель побудована на 13 показниках (крім віку це, наприклад, рівень освіти мігранта та його матері, тривалість перебування в країні і його приналежність до працездатної частини населення) (Додаток З).

На відміну від попередніх моделей, вчені спираються не на коефіцієнт демографічного навантаження, а на більш надійний показник – коефіцієнт працездатного населення (відношення економічно неактивних людей до активних) і його більш складний аналог, що враховує продуктивність кожного працівника. Вчені перевірили сім різних стратегій ведення міграційної політики – за основу були взяті стратегії Швеції (компенсація працездатного населення за рахунок міграції), Канади (більш виборча міграційна політика при великому обсязі мігрантів) і їх комбінації, а також міграційна політика Японії (малий приплив мігрантів і ретельний відбір). Дослідники побудували криві коефіцієнта працездатного населення з урахуванням продуктивності населення Євросоюзу (з урахуванням Великобританії) для кожного з семи сценаріїв з 2015 по 2060 рік [31].

Результати моделювання виявили кращий варіант – поєднання принципів міграційної політики Швеції та Канади. Великі обсяги міграції з системою відбору найбільш освічених і при цьому працездатних претендентів в майбутньому сформує найбільш правильний вид вікової піраміди населення ЄС, вважають вчені (Додаток К).

Щодо міграційного режиму, велике значення мають процедури країн призначення, що встановлюють правила допуску іноземців на свою територію.

Набагато успішнішими видаються заходи із залучення кваліфікованих іммігрантів, до яких на сьогодні вдаються розвинені країни, конкуруючи в боротьбі за таланти. Крім відомої бальної системи допуску до країни, коли найбільше балів претенденту нараховують за освіту, знання мов (у Канаді це 49 балів зі 100 можливих), практикується залучення фахівців на тимчасовій основі відповідно до списку дефіцитних професій (США, Франція) або залежно від рівня кваліфікації (Велика Британія) [18].

Враховуючи об'єктивні чинники міграційних переміщень, найбільш обнадійливими видаються ініціативи, що базуються на двосторонніх домовленостях між країнами походження та призначення, спрямованих не на обмеження міграційного потоку, а на його взаємовигідне використання, зокрема, шляхом запровадження різноманітних схем тимчасової, циркулярної міграції. Такі проєкти можуть передбачати співпрацю між установами двох країн, стажування персоналу, виділення країною перебування грантів для фахівців, які повертаються на батьківщину з метою створення умов для продовження їх професійної кар'єри. В умовах швидкого розвитку комунікативних технологій, особливо в постпандемійний період, результативною може бути співпраця щодо дистанційного виконання фахівцями робіт для іноземного працедавця, коли вони отримують добре оплачувану роботу, не залишаючи країни, сплачуючи податки на батьківщині.

Таким чином, щоб не потрапити у замкнене коло, коли економічні негаразди країни призводять до еміграції фахівців, а еміграція фахівців гальмує економічне зростання, рішучі дії необхідні уже сьогодні на рівні формування в державі виваженої міграційної політики.

3.2. Напрями вдосконалення регулювання міжнародної трудової міграції в Україні

На сьогодні Україна має такі проблеми у сфері міграції [33, с. 10-11]:

- відсутність єдиної скоординованої міграційної політики;
- недостатність інституційної та законодавчої бази для протидії порушенням міграційних і реєстраційних правил;
- хаотичне застосування механізмів протидії порушенням міграційних та реєстраційних правил;
- недопрацьований механізм утримання, ідентифікації та добровільного повернення нелегальних мігрантів;
- відсутність дієвого механізму реадмісії нелегальних мігрантів.

Удосконалення системи управління міграційними процесами в Україні потребує вироблення концептуальних підходів до їх регулювання. Концепція, як зазначають В. Ребкало та В. Шахов, є первинним, базовим документом у системі розроблення стратегії і визначенні завдань [34]. На думку цих вчених, до її розробки ситуація сприймається як хаос, криза або навіть катастрофа, що справді відповідає поширеному сприйняттю українською громадськістю міграційної проблематики. На основі аналізу соціально-демографічної та економічної ситуації у країні та перспектив її розвитку необхідно визначити, чого власне Україна прагне у сфері переміщення населення, і закріпити цю мету відповідним політичним рішенням, обов'язковим для всіх гілок влади і громадян, тобто йдеться про концепцію державної міграційної політики, яка була б затверджена Верховною Радою України [35]. Це дає можливість мобілізувати на виконання поставлених завдань усі сили суспільства, чітко зорієнтувати органи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, неурядові організації, пресу, громадськість.

Концептуально визначені завдання державного регулювання міжнародних міграцій та його основні напрями мають бути базовими для створення інструментів і засобів їх реалізації. Серед цих напрямів виокремлюються такі [36, с. 8]:

- 1) створення правової бази;
- 2) формування необхідних інститутів, організаційних структур управління;
- 3) кадрове забезпечення;
- 4) зміцнення та формування фінансово-економічних основ управління;
- 5) наукове та інформаційне забезпечення.

Досягнуто істотних результатів у формуванні такої концепції відповідно до принципів демократії, загальноприйнятих міжнародних стандартів, сформульованих в основних домовленостях у сфері міграції ООН, МОП, а також європейських країн. Але нині Україна приєдналася не до всіх цих документів, тому в найближчому майбутньому стати членом ЄС не зможе – саме визнання міжнародних норм було критерієм під час підготовки законодавства, що відповідало прагненню України увійти до європейського і ширшого міжнародного простору. Загалом чинна законодавча база України відповідає сучасним вимогам, дає змогу регулювати міграційні процеси, однак вона потребує подальшого вдосконалення за деякими напрямами.

Відповідно до визначених цілей міжнародного співробітництва у сфері регулювання міграційних процесів та основних напрямів діяльності держави у сфері управління міжнародними міграціями на окрему увагу заслуговують такі напрями, як репатріація вихідців з України, зокрема депортованих за національною ознакою, зовнішня трудова міграція громадян України, регулювання прибуття іноземців, надання притулку біженцям.

Базовим напрямом міжнародного співробітництва української держави залишається сприяння репатріації до неї вихідців з України та їхніх нащадків, що є найприйнятнішим джерелом поповнення людських ресурсів країни.

Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду свідчить, що найважливішим регулятором напрямків та обсягів міграційних потоків є безпосередня допомога держави в забезпеченні мігрантів усім необхідним. Йде мова про те, що держава повинна надавати на тимчасовій або безоплатній основі житло тим, хто бажає переїхати до України. Для цього Державній міграційній службі України потрібно створити фонд тимчасового житла, де люди могли б перебувати протягом певного часу після переїзду, або запровадити систему дешевих, можливо, й безвідсоткових, довгострокових кредитів для придбання чи спорудження житла.

Сприяти репатріації варто й на міждержавному рівні шляхом укладення угод з країнами, де проживають вихідці з України, про спрощений порядок зміни громадянства і про переселення, які створювали б міжнародні гарантії захисту майнових й інших прав та інтересів репатріантів.

Наступні питання, які потребують вирішення, це зменшення ціни та уніфікація порядку надання консульських послуг з видачі віз, що зробило б їх оформлення доступнішим і зрозумілішим для українських громадян. Потрібно адаптуватися до запровадження віз сусідніми країнами та розширення Шенгенського простору, що могло б сприяти поліпшенню роботи консульських установ країн ЄС загалом.

Існує ще напрям діяльності держави на міжнародному рівні – допомога трудовим мігрантам у оформленні віз. Тут потрібна активна дипломатична діяльність, спрямована на послаблення візових обмежень. Міждержавні домовленості щодо чіткої і прозорої системи оформлення віз для осіб, які виїжджають із трудовими цілями, могли б посилити зацікавленість громадян у працевлаштуванні за кордоном офіційними шляхами.

Удосконалення законодавства слід розглядати в контексті його застосування, контролю виконання. Органи міграційної служби повинні активніше відстежувати й забезпечувати виконання законодавства щодо біженців, реалізацію їхніх гарантованих законом прав. Сьогодні здебільшого

зв'язок органу міграційної служби з біженцем припиняється, щойно приймають рішення за його заявою. Особи, яким відмовлено в наданні статусу, назавжди зникають із поля зору міграційної служби. Тих, хто набув статусу, після оформлення відповідних документів, також залишають напризволяще. Якщо раніше за відповідним законом 1993 р. біженці мусили щотримісяці продовжувати статус і хоч у такий спосіб контактували з органом міграційної служби, то нині статус надається безстроково, щорічно продовжується лише дія посвідчення, тобто контакти обмежуються щорічною перереєстрацією. Підвищення чіткості та оперативності процедури оформлення документів зменшило б принизливі для людей черги, які стали ще й поживним середовищем для різного роду зловживань та хабарництва.

Тому у царині міграційної політики в Україні у найближчий час необхідно вжити таких заходів:

- активізувати переговорний процес щодо укладання угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист із країнами, де кількість трудових мігрантів – громадян України є найбільшою;

- сприяти прискоренню внесення змін до угод про співробітництво у сфері трудової міграції і соціальний захист трудових мігрантів; реалізовувати заходи щодо прийняття проектів угод, які регламентують рух робочої сили з країнами ЄС;

- сприяти поширенню через засоби масової інформації відомостей для громадян України щодо можливості легального працевлаштування за кордоном;

- створити механізми запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів внаслідок перебування їх на низькокваліфікованих роботах за кордоном;

- підготувати комплексну державну програму регулювання міграційних процесів із чітким розподілом повноважень та обов'язків центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування;

- зменшити масштаби нелегальної трудової міграції населення за межі країни;
- провести роботу щодо запровадження аналітичної звітності з метою здійснення контролю за поверненням в Україну громадян, яким надавалися туристичні послуги;
- створити дієві механізми легалізації доходів громадян, які працюють за кордоном: опрацювати механізм створення сприятливих умов для переведення в Україну грошових переказів трудових мігрантів – громадян України; унормувати режим оподаткування доходів трудових мігрантів – громадян України [37].

Отже, пріоритетами державної політики України в сфері міжнародної трудової міграції, на нашу думку, слід визначити наступне: посилення соціального та правового захисту трудових мігрантів – громадян України, які працюють за її межами; проведення превентивної політики щодо потенційних трудових мігрантів через стимулювання їх зайнятості в Україні; формування привабливого внутрішнього (національного) ринку праці з метою повернення громадян України, які працюють в іноземних роботодавців, в Україну.

3.3. Шляхи осучаснення міграційної політики в Україні

Після здобуття незалежності в Україні почався процес створення законодавчої бази в сфері міграції. Уже в Декларації про державний суверенітет (п. 5 розділу IV) було заявлено, що Україна регулює імміграційні процеси [38].

До числа найбільш важливих законодавчих актів, що стосуються міграційних питань, потрібно віднести Закон України «Про громадянство України», який надав право на отримання українського громадянства вихідцям з України, ніж стимулював репатріацію [39].

Доля переміщених осіб знайшла відображення у відповідному розділі Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» [40]. Відповідно до статті 4 цього закону, особам, які зазнали репресій та були вислані або депортовані тоталітарним режимом, а також їх нащадкам, серед інших цивільних прав гарантовано відновлення права на проживання в місцях, де вони проживали до того, як зазнали переслідувань.

До сих пір не прийнятий спеціальний закон про відновлення прав депортованих за національною ознакою. Однак, існує цілий ряд урядових рішень з цього приводу.

У грудні 1993 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про біженців» [41], який втратив чинність на підставі Закону України від 08.07.2011 р. №3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [42]. Останній за своїм змістом відповідає міжнародним нормам: Конвенції ООН про біженців 1951 р. [43].

Відповідно до закону, статус біженця надається на три місяці, але може бути продовжений. Біженцям гарантуються права вільного вибору місця проживання, пересування по території країни, працевлаштування, здійснення підприємницької діяльності. Особи, офіційно визнані біженцями, мають право на медичне обслуговування, отримання грошової допомоги, пенсій, інших соціальних виплат, навчання, судовий захист, участь в громадських організаціях і т.д.

Іноземці, які не є біженцями, підпадають під дію Закону України «Про правовий статус іноземців» [44]. Він гарантує іноземним громадянам і особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, рівність перед законом, ті ж права і обов'язки, що і для громадян України.

Наступним кроком в розробці міграційного законодавства є внесення змін до Закону України «Про імміграцію», якими врегульовано порядок переїзду в Україну іноземців для постійного проживання або працевлаштування, а також натуралізації [45].

У 1993 р. для координації зусиль різних відомств у сфері міграції було створено Міністерство України у справах національностей та міграції (тепер Державний комітет), який є центральним органом державної влади та на який безпосередньо покладені обов'язки розробки і реалізації міграційної політики держави. Органи міграційної служби, що знаходяться в підпорядкуванні Державному комітету у справах національностей та міграції і, одночасно, місцевої влади, були створені в 1994 р.

Цілий ряд інших відомств займається проблемами міграції в Україні. Це Державний комітет України у справах охорони державного кордону, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство закордонних справ України, Служба безпеки України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба статистики України та ін.

Значні зусилля, пов'язані з дозволом міграційних проблем, прикладаються України на міжнародному рівні. Перш за все, вони спрямовані на забезпечення добровільного повернення депортованих, врегулювання проблем міжнародної трудової міграції, об'єднання зусиль для попередження нелегальної міграції.

3 травня 1993 р. Україна має статус спостерігача в міжнародній організації з міграції, розвивається тісна співпраця між Україною і УВКБ ООН.

Останнім часом в українському суспільстві активно обговорюються питання, пов'язані з міграційними процесами нашої держави. Розширення міграційного поля обумовлено розвитком економічних, політичних, правових, та інших сторін суспільства і держави в цілому. У той же час, аналізуючи сьогоденну міграційну ситуацію в Україні, вимальовується далеко неприваблива картина. Так, спостерігаються такі тенденції:

- інтенсивний відтік українських громадян за кордон, що здебільшого пов'язано з трудовою міграцією з України. Так, виступаючи державою-

донором робочої сили для розвинених європейських країн, Україна тим самим позбавляється кваліфікованих робітничих кадрів (трудового та інтелектуального потенціалу). Крім того, проблемним залишається питання правової незахищеності нелегальних трудових мігрантів, як з боку держави-донора (Україна, в даному випадку), так і з боку держави-реципієнта;

– з огляду на те, що Україна є частиною Центральноевропейського маршруту (одного з п'яти основних маршрутів нелегальної міграції, провідного в країни Європейського Союзу), територію держави використовують для нелегального проникнення іммігрантів з країн Далекого і Середнього Сходу, Південно-Східної Азії, СНД до країн західної Європи . Відповідно до даних статистичного агентства Євросоюзу «Євростат», Україна і Болгарія є основними джерелами нелегальної міграції в Європі. На сьогоднішній день наша держава посідає четверте місце в світі з внутрішньої і зовнішньої міграції, а кількість незаконних мігрантів постійно зростає [33].

Якщо звернутися до законодавства України у сфері міграції, то воно являє собою досить широке коло нормативно-правових актів. Це міжнародні договори України (Конвенція про захист прав людини і основних свобод [46], Конвенція про статус біженців [35] і Протокол до неї [47]), закони України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [48], «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [44], «Про біженців» [41], «Про імміграцію» [45], «Про основи національної безпеки України» [49], «Про державний кордон України» [50]. Незважаючи на широкий перелік нормативно-правової бази, ряд питань досі залишається відкритим (зокрема, удосконалення потребує законодавство про біженців та іноземців) [51].

Міністерство юстиції України пропонує затвердити розроблену ним Концепцію державної міграційної політики в Україні [35]. Результатом реалізації цієї концепції має стати послідовне вирішення існуючих проблем в сфері міграції, деталізованих у підрозділі 2.2 бакалаврської роботи.

Ефективним засобом щодо мінімізації тіньової міграції з України може стати й розробка єдиної інформаційної системи щодо умов і правил легального працевлаштування за кордоном, ризиків, пов'язаних зі зміною місця проживання та зайнятості, особливостями міграційного законодавства країн-реципієнтів.

Доцільно також в Україні розробити закон, який би чітко регламентував права і обов'язків усіх учасників міграційного процесу та встановлював відповідальність за порушення законодавства у цій сфері.

Спираючись на результати проведеного у підрозділі 3.3 бакалаврської роботи дослідження, окреслемо шляхи осучаснення міграційної політики в Україні (рис. 3.1).

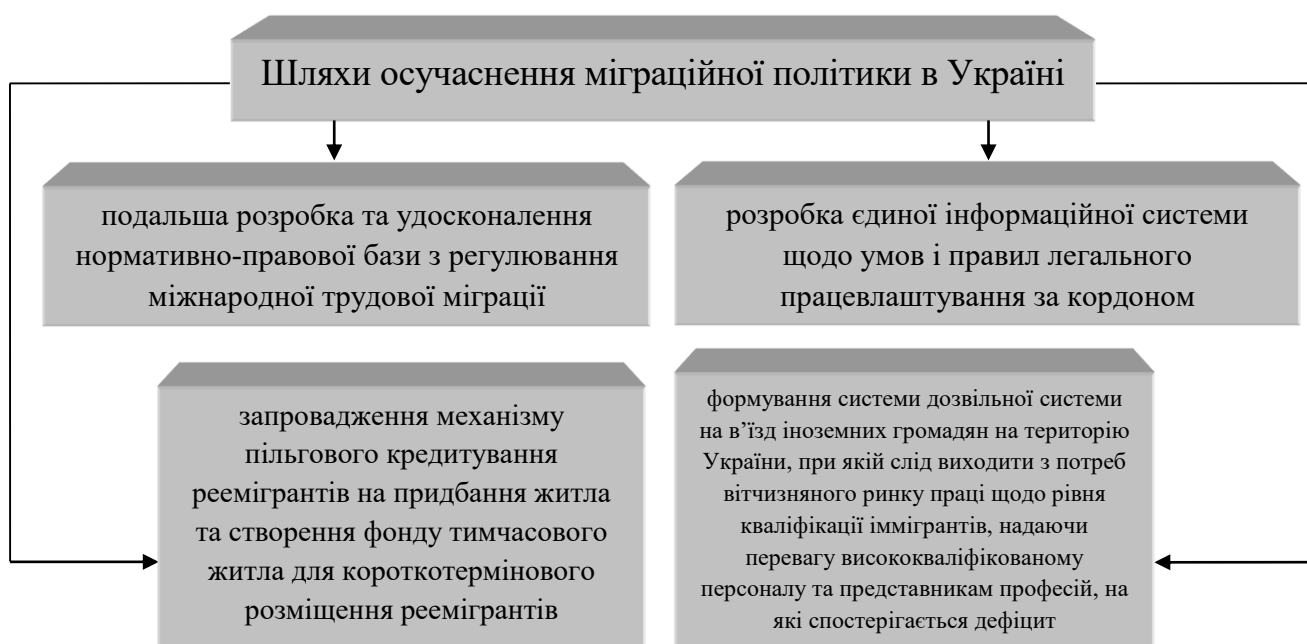

Рис. 3.1. Шляхи осучаснення міграційної політики в Україні
(розробка автора)

Оскільки державна міграційна політика є складовою як зовнішньої, так і внутрішньої політики держави, то в науковій літературі розрізняють, відповідно, зовнішню і внутрішню міграційну політику. При цьому

зазначається, що метою зовнішньої політики має бути сприяння нарощуванню економічного потенціалу держави, зростання добробуту населення, а головне – посилення безпеки країни. Ми систематизували ті цілі та завдання міграційної політики України, які визначено в основних нормативно-правових документах, і найголовніші, на нашу думку, виходячи з вимог сьогодення. Так, об'єктами регулювання зовнішньої міграційної політики є процеси імміграції, еміграції та транзиту населення.

У відповідь на ризики втрат населення в результаті міграції Україні доцільно шукати домовленостей з іншими державами про запровадження програм циркулярних, тимчасових переміщень, що відповідає також і їхнім інтересам, оскільки звільняє від витрат на інтеграцію мігрантів, зменшує невдоволення щодо прибуття іноземців.

Важливим завданням міграційної політики сьогодні є також запобігання масовій еміграції українців за кордон шляхом впливу на фактори, що стають її причинами. Йдеться про необхідність покращення можливостей працевлаштування на українському ринку праці, підвищення рівня оплати праці, забезпечення належних умов праці та життя населення нашої держави.

При цьому, спираючись на міжнародний досвід, міграційна політика в Україні повинна формуватися прозоро на основі суспільного діалогу та скоординованої діяльності різних урядових структур, місцевої влади, соціальних партнерів, неурядових організацій. Для створення ефективної політики в галузі міграції українські законодавці повинні посилатися на точну та достовірну міграційну статистику, наукові дослідження, враховувати сучасний стан міграційних потоків у світовій економіці.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі поглиблено теоретичні, методичні та практичні засади щодо аналізу і перспектив міграційної політики зарубіжних країн та України в контексті структурних зрушень у світовій економіці. Основні висновки теоретичного і прикладного характеру, одержані в ході дослідження, полягають у такому:

1. Міжнародна трудова міграція є одним з найбільш характерних проявів глобалізації світового господарства. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зниження вартості транспортного сполучення, рух капіталу, транснаціоналізація виробництва призводять до зростання взаємозв'язку та взаємозалежності між країнами і, як наслідок, до підвищення мобільності робочої сили. Багатофакторний вплив міграції на соціально-економічне становище країн вибуття та призначення вимагає постійного контролю за кількістю та структурою трудових мігрантів. У цьому контексті вагомого значення набуває удосконалення системи регулювання міграції кваліфікованих кадрів задля отримання переваг від участі держави у міграційних процесах.

2. Міжнародні міграції для країни-реципієнта можуть виявитися як культурним, економічним і соціальним ресурсом, так і джерелом соціальної напруженості і конфліктогенності. Вектор потенційних соціокультурних трансформацій приймаючих суспільств залежить від цілого набору факторів. Однак велику роль відіграють укоріненість місцевої і ввезеної культур, ступінь прихильності своїм традиціям, готовність приїжджих інтегруватися в соціокультурний простір приймаючого суспільства.

3. Невід'ємною складовою міграційної політики є міжнародне співробітництво. Хоча інтереси України як країни походження та інтереси країн призначення українських мігрантів суттєво відрізняються, обидві сторони зацікавлені в організованій, законній і безпечній міграції, що

відкриває реальні можливості для співпраці. У відповідь на ризики втрат населення в результаті міграції Україні доцільно шукати домовленостей з іншими державами про запровадження програм циркулярних, тимчасових переміщень, що відповідає й їх інтересам, оскільки звільняє від витрат на інтеграцію мігрантів, зменшує невдоволення щодо прибуття іноземців. Предметом спільних дій могли би стати також програми повернення, сприяння щодо реінтеграції повернених в українське суспільство.

4. Зарубіжний досвід регулювання трудової міграції важливий для України передусім як для країни, що постачає на міжнародний ринок праці численних працівників. Варті вивчення діяльність відповідальних за регулювання трудової міграції адміністративних структур, моделі співпраці з приватними рекрутинговими агентствами, практика соціального страхування та дипломатичного захисту, досвід міжнародної співпраці тощо.

5. Основними напрямками співпраці ЄС та України в питаннях реалізації міграційної політики мають стати такі заходи, як якісна модернізація центрів прийому біженців та таборів тимчасового притулку; посилення прикордонної кооперації між країнами ЄС та країнами проміжної дислокації; посилення фінансової і матеріальної допомоги щодо реформування системи прикордонного контролю у країнах проміжної дислокації з метою забезпечення повноцінного контролю над державними кордонами; активне сприяння закінченню бойових дій в Україні.

6. Активна міграційна політика має характеризуватися комплексністю, тобто єдністю погляду на всі міграційні потоки та стадії міграційного процесу, а також включенням міграційних питань в усі інші напрями діяльності держави – при стратегічному економічному плануванні, при формуванні політики зайнятості, освітньої політики, розробці інвестиційних програм і на центральному, і на регіональному рівнях.

7. Занадто часто в економічній і міграційній політиці, спрямованій на зменшення тягара старіння населення, основна увага приділяється кількості

іммігрантів. Однак це тільки один з факторів. При відсутності успішної інтеграції, збільшення числа іммігрантів може мати протилежний ефект, що підкреслює важливість політики, що забезпечує найкращу можливу інтеграцію мігрантів.

8. Пріоритетами державної політики України в сфері міжнародної трудової міграції є: посилення соціального та правового захисту трудових мігрантів – громадян України, які працюють за її межами; проведення превентивної політики щодо потенційних трудових мігрантів через стимулювання їх зайнятості в Україні; формування привабливого внутрішнього (національного) ринку праці з метою повернення громадян України, які працюють в іноземних роботодавців, в Україну.

9. Активізація законотворчості в Україні у сфері міграції є позитивною. Проте уваги вартий не стільки кількісний, скільки якісний аспект нововведень. Адже правового закріплення набула низка практичних напрацювань, до законодавства було введено норми, які тривалий час обговорювалися і необхідність яких в українському суспільстві була очевидною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вплив міграції на національний ринок праці. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2339/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%9E.%D0%92.%D0%A4-22.pdf>.
2. Ravenstein E.G. The Laws of Migration // Journal of the Statistical Society of London, Vol. 48, No. 2. (June, 1885), pp. 167-235.
3. Geist B. Sociologicky slovník. 1992. 580 p.
4. Економічна енциклопедія та українські економісти. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2003_4_12.
5. Хомра А.У. Определение и классификация форм миграции населения / А.У. Хомра // Демографические тетради. 1974. Вып.9. С. 260-269.
6. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко. К.: Довіра, 1998. 912 с.
7. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи / В. Шелюк // Перспективи. 2001. № 3 (15). С. 46-47.
8. Малиновська О.А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? URL: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukrainewhat-to-expect-in-the-near-future-part-1/>.
9. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. URL: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf.

10. Міграція в Україні: цифри і факти. URL:
<http://www.slideshare.net/ssuser344b2c/ukr-fff14299857431851&fbinitialized>.
11. Вплив міграції на національний ринок праці. URL:
<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2339/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%9E.%D0%92.%D0%A4-22.pdf>.
12. Шмуель Н. Айзенштадт. Конструктивні елементи великих революцій: культура. Соціальна структура, історія та людська діяльність. THESIS. Весна 2015. Том 2. Vol. 1. С. 208-209.
13. Солодова Г.С., Щеклачева Т.В. приймаюче суспільство і іноетнічні мігранти – загальне і відмінне в уявленнях і поглядах. Вісник Новосибірського державного університету. 2014. Т. 12. № 4. С. 56-62.
14. Хомра А. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования / А.У. Хомра. К.: «Наук. думка». 1979. 146 с.
15. Пуригіна О. Міжнародна міграція: навч. посіб. / О. Пуригіна, С. Сардак. К. 2017.
16. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика / Л.Л. Рыбаковский.– М. 1987.
17. Ионцев В.А. Направления миграционной политики развитых капиталистических стран / В.А. Ионцев. М., 1980.
18. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. К.: НІСД. 2018. 472 с.
19. Солт Д. Текущие тенденции в международной миграции в Европе URL:
<http://www.archipelag.ru/agenda/povestka/povestka-immigration/europa-dis/tendentsii/>.
20. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_055.

21. Мануїлова К.В. Зміст і цілі міграційної політики: досвід іноземних держав // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. №32. С. 126-128.
22. Протокол до заключного акту Угоди стосовно реалізації Шенгенської угоди від 14 червня 1985 року між Урядами держав Бенілюкс, Федеративною Республікою Німеччина та Французькою Республікою стосовно поетапного скасування контролю на загальних кордонах. URL: laws/show/987_008/card2#Card.
23. Регулювання міграційних процесів між Україною та Європейським Союзом в умовах євроінтеграції. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/ES/3_4.pdf.
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2019). International Migrant Stock 2019 (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019). Workbook: UN_MigrantStockTotal_2019.xlsx.
25. Андрейко В.І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. 2019. Вип. 2 (41). С. 134-141.
26. Вплив міграційних процесів на економіку України. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/>.
27. Українське заробітчанство: старі проблеми та нові виклики. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1735:ukrajinske-zarobitchanstvo-stari-problemi-ta-novi-vikliki&catid=8&Itemid=350.
28. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/trudova-migratsiya.pdf>.
29. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>.

30. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>.
31. Соціологи назвали кращий сценарій міграційної політики Європейського Союзу. URL: <https://nplus1.ru/news/2020/03/31/migration-policy>.
32. Institute for International Education (IIE). URL: <https://www.iie.org>.
33. Малиновська О.А. Глобальна угода щодо міграції та удосконалення міграційної політики України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>.
34. Ребкало В.А. Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження: навч. посібник / В.А. Ребкало, за заг. ред. В.В.Тертички, В.А.Шахова, К.: Львів: НАДУ. 2012.
35. Проект Закону України «Про концепцію державної міграційної політики в Україні». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF2PE00A>.
36. Воробйова О.Д. Міграційні процеси населення: питання теорії і державної міграційної політики // Соціум. 2006. № 9 (202).
37. Романюк М.Д. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання // Демографія та соціальна економіка. 2015. №3 (25). С. 99-111.
38. Декларація про державний суверенітет України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
39. Про громадянство України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

40. Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні: Закон України.
URL:
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_12_15/T096200.html.
41. Про біженців: Закон України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text>.
42. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.
43. Конвенція про статус біженців. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
44. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.
45. Про імміграцію: Закон України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.
46. Конвенція про захист прав людини і основних свобод. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
47. Протокол щодо статусу біженців. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.
48. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.
49. Про основи національної безпеки України: Закон України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.
50. Про державний кордон: закон України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.
51. Рибаківський Л.Л. Міграція населення, прогнози, фактори, політика. – К.: Перспектива, 2006. – 207 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Підходи до тлумачення сутності дефініції «міграція» (систематизовано автором на підставі [3-9])

Автор	Визначення терміну «міграція»
Соціологічний словник [3, с. 227]	«географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей в більш вузькому або ширшому географічному просторі»
Економічна енциклопедія [4]	«переміщення людей, етносів, їх частин або окремих представників, пов'язане зі зміною постійного місця проживання або з поверненням»
А. Хомра [5]	«територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання», однак місце проживання має розглядатися не як те місце, де людина прописаний, а те, як зона його функціонування
Ю. Римаренко [6]	«переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Затим що, міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції використовують і в множинному визначенні – міграції»
В. Шелюк [7]	«це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень»
М. Окольські [8]	термін «міграція» застосовується тоді, коли увага звертається на мотив остаточного переселення
А. Сові [9, с. 339]	«стосовно населення термін «міграція» відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин»

Види міжнародної трудової міграції
(систематизовано автором на підставі [11])

Класифікаційний критерій	Вид та його сутність
1	2
Просторовий горизонт переміщення	1. Зовнішня міграція – це переміщення населення за межами певної країни. 2. Внутрішньоконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами в межах одного континенту. 3. Міжконтинентальна міграція – це переміщення населення між країнами різних континентів.
Термін переміщення	1. Постійна міграція – це виїзд або в'їзд населення в іншу країну на постійне місце проживання. 2. Тимчасова міграція – це робота за кордоном протягом певного обмеженого часу з подальшим поверненням на батьківщину або переїздом в іншу країну. 3. Сезонна міграція – це щорічна міграція на період певного сезону (як правило, для збирання врожаю сільськогосподарських культур) з подальшим поверненням на батьківщину. 4. Маятникова міграція – це постійна робота в одній країні при проживанні в іншій, як правило, прикордонній країні за наявності необхідних міжнародних угод між країнами.

1	2
Характер організації міграційних потоків	1. Добровільна – це не примусове переміщення робочої сили. 2. Примусова – це виселення громадян із своєї країни на основі рішення судових організацій. 3. Організована – це переміщення населення згідно з національним законодавством (примір візовий режим). 4. Нелегальна – це самовільне переміщення населення щодо кордонів країни всупереч законодавству.
За професійним складом	1. Міграція робітників. 2. Міграція спеціалістів. 3. Міграція представників гуманітарних професій.
За якісним рівнем	1. Міграція робочої сили низької кваліфікації. 2. міграція робочої сили високої кваліфікації. 3. Міграція вчених («відплив мізків»).
За напрямками руху	1. Еміграція – це виїзд працездатного населення країни за її межі. 2. Імміграція – це в'їзд працездатного населення до країни з-за її меж. 3. Реєміграція – це повернення емігрантів на батьківщину.

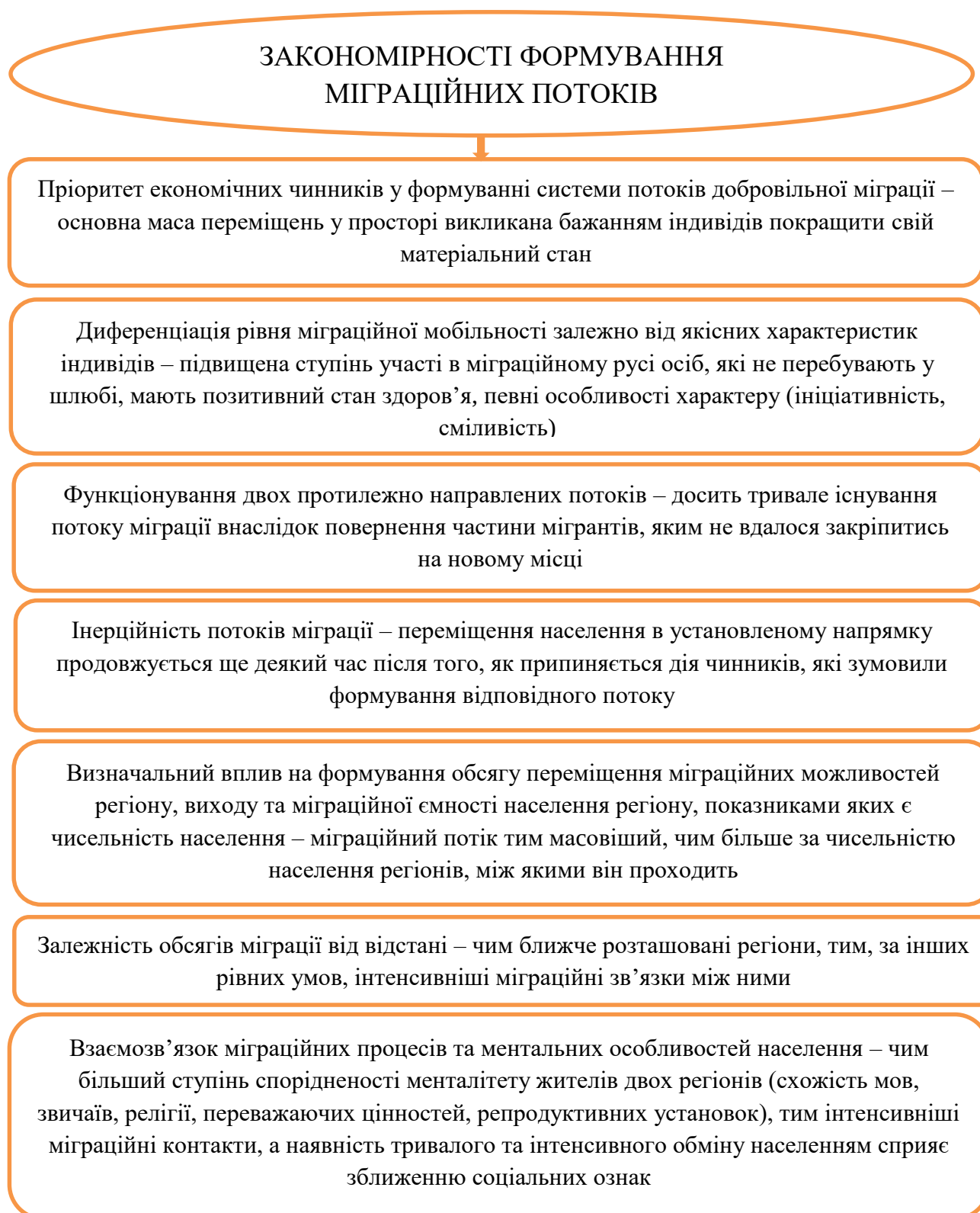

Рис. В.1. Основні закономірності формування міграційних потоків у світі
(систематизовано автором на підставі [11])

Профіль українського трудового мігранта в ЄС (розробка автора)

Чоловіки: 2/3.

Жінки: 1/3.

Вік: 30-49 (57%).

Освіта: вища (37%), повна середня (41%).

Кваліфікація: некваліфікований, здебільшого сезонний працівник.

Статус перебування: дозвіл на роботу і проживання (51%).

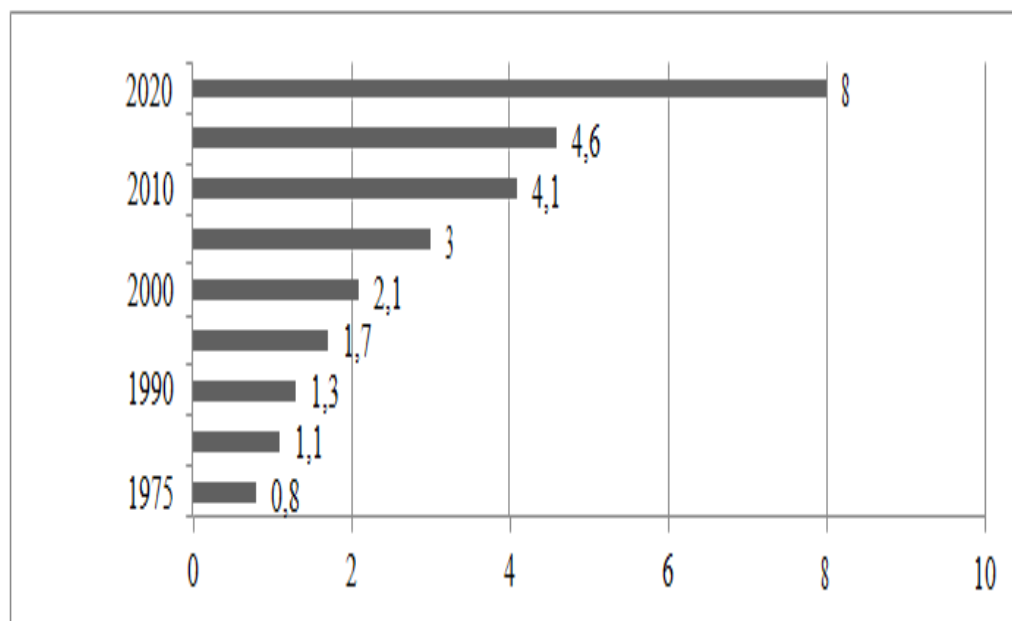

Рис. Д.1. Чисельність мобільних студентів, млн. осіб [25]

**Напрями реалізації Стратегії державної міграційної політики України
на період до 2025 року (систематизовано автором на підставі [30])**

Напря́м	Ці́ль	Завданн́я
1	2	3
У сфері міграції та мобільності населення України	Знизити адміністративні бар'єри для свободи пересування населення України	Створення зручних систем: обліку населення; реєстрації місця проживання; видачі документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи.
	Зменшити негативні наслідки еміграції з України та збільшити її позитивний вплив на розвиток держави	1. Розвиток можливостей для тимчасового легального працевлаштування за кордоном. 2. Просування програм освітнього обміну. 3. Забезпечення захисту прав громадян України, які працюють і проживають за кордоном.
	Створити необхідні умови для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство	Можливість брати участь мігрантам в економічному, суспільному, культурному та політичному житті держави, а також інформувати мігрантів про можливості та умови повернення до держави.
	Сприяти легальній міграції в Україну, узгодженій із соціальною політикою та економічним розвитком держави	Урахування міжнародних стандартів та кращих європейських практик; узгодженість з економічною та демографічною політикою держави; заохочення репатріації в Україну.
У сфері легальної міграції в Україну	Забезпечити успішну інтеграцію іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в українське суспільство	Створення для іммігрантів умов для самостійного існування, пов'язаного з використанням можливостей, які створюються на ринку праці, у системі освіти та медичних послуг, а також участю в суспільному житті та використанням громадянських прав з урахуванням культурних та релігійних потреб.
	Ефективно використовувати систему видачі віз та можливості консульських установ для управління міграцією	1. Виявлення осіб, які можуть становити загрозу національній безпеці держави, та потенційних нелегальних мігрантів. 2. Швидке/безперебійне опрацювання візових анкет. 3. Підвищення ефективності роботи дипломатичних і консульських

1	2	3
		представництв в наданні інформації про міграційну ситуацію в державах походження в частині застосування принципу неприпустимості вислання (non-refoulement).
У сфері запобігання нелегальній міграції	Здійснювати прикордонний контроль осіб, адаптований до змінних міграційних потоків та можливостей інтегрованого управління кордонами	Запобігання та протидію широкому спектру інших загроз прикордонній безпеці держави: контрабанді всіх видів, тероризму, транскордонній організованій злочинності, порушенням територіальної цілісності тощо.
	Посилити контроль за дотриманням міграційного законодавства всередині держави	Прийняття відповідних правових актів для здійснення ефективного контролю за дотриманням імміграційного законодавства з метою запобігання зловживанням права на возз'єднання сім'ї (у тому числі запровадження відповідальності за укладення фіктивного шлюбу чи фіктивного усиновлення) та іншими законними способами імміграції.
	Забезпечити повагу до людської гідності осіб, що повертаються, заохочуючи їх до добровільного повернення	Можливість чіткого розуміння потенційними мігрантами, що єдиним способом скористатися перевагами імміграції є дотримання норм міграційного законодавств.
	Запровадити належний механізм та програми регуляризації нелегальних мігрантів	Регуляризація (легалізація, міграційна амністія).
	Забезпечити іноземцям та особам без громадянства, які відповідного органу міграційної служби із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує звернулася до додаткового захисту, можливість розгляду їх заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, за допомогою ефективної і справедливої процедури	Створення дієвих запобіжників невинуватеному примусовому поверненню до держав походження: - визначити більш чіткий механізм щодо чіткої класифікації держав походження на безпечні і небезпечні, як передумову для справедливого розгляду заяв про отримання захисту; - запровадити процедуру обов'язкового надання дипломатичними і консульськими представництвами інформації про ситуацію у відповідних державах для можливості прийняття правильного рішення за заявами про надання захисту в Україні.

1	2	3
У сфері міжнародного захисту	Забезпечити належну інфраструктуру та створити умови для проживання осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем, або особою, яка потребує додаткового захисту, а також осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту	1. Побудова додаткових пунктів тимчасового розміщення біженців. 2. Виділення коштів для постійного поліпшення умов пунктів тимчасового розміщення біженців. 3. Визначення критеріїв та строків подальшого проживання в пунктах тимчасового розміщення біженців. 4. Отримання особами, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, безкоштовного доступу до необхідних медичних послуг.
	Забезпечити інтеграцію біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство, а також задоволення інтеграційних потреб осіб, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту	1. Перегляд та внесення відповідних змін, забезпечення на належному рівні виконання плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство. 2. Забезпечення об'єктивного висвітлення проблематики інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, у засобах масової інформації. 3. Розроблення індивідуальних програм пошуку тривалого інтеграційного рішення для біженців та осіб, які потребують додаткового захисту.

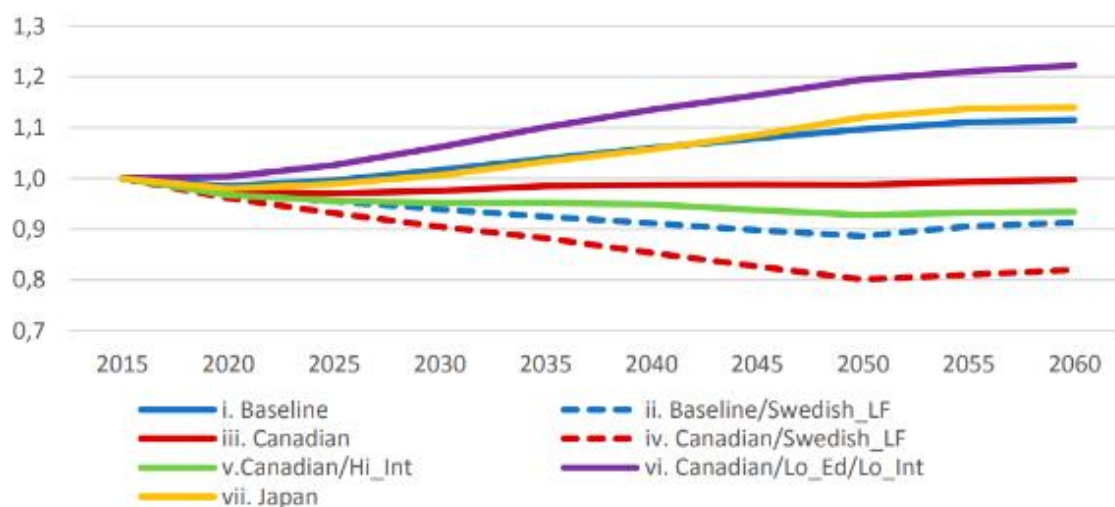

Рис. 3.1. Ставлення економічно неактивного населення до активного з урахуванням продуктивності для різних сценаріїв [31]

Примітка: і. Базовий, ii. Базовий / Шведський, iii. Канадський, iv. Канадський / Шведський, v. Канадський з високою інтеграцією, vi Канадський з низькими рівнями освіти та інтеграції, vii Японський.

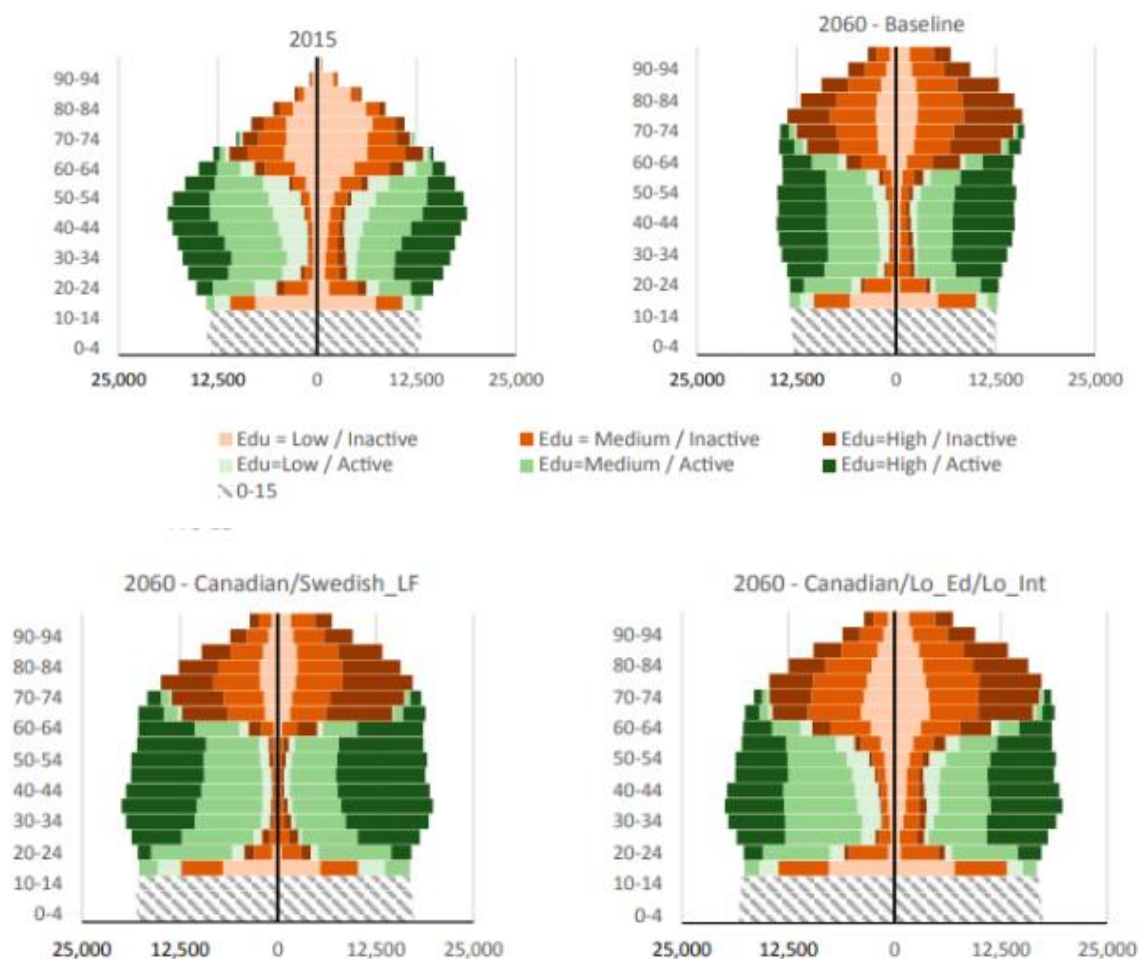

Рис. К.1. Статеві-вікові піраміди населення ЄС для різних сценаріїв [31]

Примітка: піраміда 2015 р. (зліва вгорі), прогноз базового сценарію в 2060 р. (справа вгорі), прогноз сценарію Канада / Швеція (зліва внизу), прогноз сценарію Канада з низькими рівнями інтеграції та освіти (справа внизу).